

ПЕРЕХІД ІЗ ПОЧАТКОВОЇ ДО СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Незважаючи на велике наукове і практичне значення, проблема переходу в середню школу залишається недостатньо вивченою. Її вирішення дозволить виявити психологічні умови та механізми, що визначають успішне входження п'ятикласників у нову соціальну ситуацію навчання, уникнути синхронізації освітньої і вікової кризи у дітей, цілеспрямовано й послідовно готувати до переходу на другу ланку загальної освіти всіх учасників навчально-виховного процесу (дітей, батьків, педагогів), допоможе вчителям початкової та середньої ланки усвідомити наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей на цьому перехідному етапі.

Людмила ДЗЮБКО, канд. психол. н., старший науковий співробітник
НДІ психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ

Психологічні проблеми дітей під час переходу з початкової школи в середню можуть бути пов'язані як з об'єктивними змінами в організації навчально-виховного процесу, так і з особистісними процесами, характерними для молодшого підліткового віку (передкризового періоду, передпубертату).

До об'єктивних змін в організації навчально-виховного процесу належать:

- сам факт переходу в середню освітню ланку, що висуває нові вимоги до дитини, на яких наголошують учителі й батьки;
- проведення уроків різними вчителями (це викликає незгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог; невміння педагогів урахувати вікові та індивідуальні особливості дітей тощо);
- кабінетна система навчання;
- збільшення навчального навантаження — поява нових навчальних дисциплін, інший рівень викладання матеріалу (більш теоретичний), що вимагає нового типу мислення; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроку; розширення обсягу навчальної інформації тощо;
- нові однокласники (якщо дитина змінила школу або у клас прийшли новенькі).

Ці нові й досить різкі зміни умов навчання у середніх класах можуть спричинити дезадаптацію п'ятикласників.

Вікові особливості молодшого підліткового віку такі:

1. Індивідуальна (між різними дітьми) та інтраіндивідуальна (характеризує різні сторони розвитку однієї дитини) асинхронність у розвитку.
2. Переорієнтація спілкування з дорослих на однолітків (провідна діяльність). Підлітки стають дуже чутливими (сенситивними) до взаємних ставлень і до оцінки їх оточенням, до свого статусу в групі, що сприяє розвитку саморефлексії. Боротьба за визнання і прийняття у групі спрямовує до самовираження як засобу самоствердження.
3. Перехід до нового рівня самосвідомості, розвиток саморефлексії, «Я»-концепції (центральне вікове особистісне новоутворення). Самосвідомість підлітка розвивається у напрямі до формування самооцінки (зокрема оцінки своєї зовнішності, психічних процесів, характеру і конституції); аналізу рівня амбіцій (високий, низький, адекватний); аналізу та формування ставлення до себе (позитивне, нейтральне, негативне); аналізу і формування сукупності ймовірних персональних цілей та переваг у системі стосунків.
4. У когнітивній сфері — рефлексивне мислення, розвиток якого йде у напрямку дискурсивності, абстрактності, теоретичності та системності мислення. Це призводить до того, що сутність об'єкта або явища розуміється окремо від його видимої форми. Якщо в такому віковому періоді

не будуть сформовані пізнавальні потреби і мотивація, спрямовані на самовдосконалення у навчанні, підліток починає сприймати школу і все, що з нею пов'язане, як неприємний обов'язок. Це поглиблює притаманні віку проблеми, породжує шкільну тривожність.

5. У моральному розвитку — некритичність засвоєння групових норм, перенесення оцінки вчинку на особистість, полярність моральних оцінок («біле — чорне»).

Перехід від дитинства до підліткового віку, який збігається з початком навчання у середній школі, характеризується бурхливими проявами як у зовнішньому, так і у внутрішньому житті дитини. Зовнішні прояви найпомітніші і заважають не тільки вчителям, а й самим учням. Це непосидючість (або ж надмірна повільність), розгальмованість, імпульсивність, підвищене відволікання, забудькуватість, неухважність, крикливість, зниження працездатності, ігнорування зауважень (або ж надмірна чутливість до них), підвищена тривожність тощо. В основі внутрішньої перебудови лежить фізіологічний розвиток організму. Зміна соціальної ситуації навчання та внутрішньої позиції школяра призводить до кризи самооцінки та мотивації. Відбувається подальше удосконалення самосвідомості і рефлексії.

Проблеми психологічної готовності дітей до навчання в середній школі, безумовно, пов'язані з резервами молодшого шкільного віку. Провідна діяльність — навчальна. Саме сформованість навчальної діяльності, всіх її компонентів, засвоєння дитиною навчального матеріалу є своєрідним показником готовності до переходу в середню школу. Психологічні дослідження особливостей цього вікового періоду довели, що у молодшому шкільному віці в дітей, які розвиваються нормально, активно формуються складові суб'єктності, пік виявлення яких припадає на 5-й клас. Отже, у віці 9—12 років у навчальній діяльності відбувається становлення школяра як активного і мотивованого суб'єкта цієї діяльності, тобто такий віковий період є сензитивним для розвитку основних рис навчальної суб'єктності.

Причини можливих труднощів у навчальній діяльності молодших підлітків:

1. Вікові обмеження та індивідуальні особливості учнів, які не враховують учителі середньої школи під час навчальної роботи (недостатній рівень розвитку мислення та інших пізнавальних процесів, несформованість необхідних мисленевих дій і операцій — аналізу, синтезу, недостатні мовленнєвий розвиток, сформованість довільності, вади уваги і пам'яті, емоційність, імпульсивність, поганий рівень розвитку дрібної моторики, хворобливість тощо).

2. Об'єктивні зміни в організації навчально-виховного процесу.

3. Відсутність наступності між вимогами початкової та середньої освітніх ланок як щодо навчання (складніший рівень викладання матеріалу, збільшення його обсягу, розрізненість знань, які необхідно засвоїти, інтенсифікація уроку і прискорення темпу, збільшення питомої ваги самостійної роботи, відсутність в учня об'єктивних критеріїв успішності/неуспішності виконання завдання), так і в контексті вимог до поведінки.

4. Недостатня навчальна підготовка у попередній період (прогалини у знаннях, формальне засвоєння навчального матеріалу тощо).

5. Несформованість компонентів навчальної діяльності.

6. Особливості навчальної мотивації (падіння навчальної мотивації та інтересу до навчання, складність знаходження особистісного сенсу навчання, переважання зовнішньої мотивації, спрямованої на уникнення невдачі). У структурі мотивації навчання у підлітка починає домінувати бажання не тільки отримувати хорошу оцінку, а й набути певного статусу в групі, класі.

Отже, причинами дезадаптації під час переходу до середньої школи можуть бути як особистісні та вікові особливості (проблеми дисципліни), так і несформованість вікових новоутворень за попередній період, навчальної діяльності й загальнонавчальних умінь і навичок (проблеми у навчанні). Це свідчить про неготовність до переходу в середню школу.

Психологічна готовність до навчання в основній школі — інтегративне (особистісно-інтелектуально-діяльнісне) психічне утворення, яке є новоутворенням молодшого шкільного віку. Це сукупність рис учня, необхідних і достатніх для успішного включення його у соціально-психологічну ситуацію навчальної діяльності під час переходу з початкової до основної школи.

Структура психологічної готовності до навчання в основній школі включає в себе як системотворчий компонент сферу суб'єктивної активності школяра, що є інтегративним утворенням. Це сплав особистісно значущих прагнень до «присвоєння» навчальної діяльності (суб'єктивна частина готовності), а також об'єктивні показники психічного розвитку дитини, які характеризують її реальні можливості до переходу на новий рівень навчальної діяльності (об'єктивні показники зони актуального і найближчого розвитку вищих психічних функцій).

До структури психологічної готовності школяра до навчання в основній школі входять інтегративно-особистісний, мотиваційний, орієнтувальний, інтелектуальний, регулятивний, соціальний компоненти. Кожен із них має показ-

ники, що визначають ступінь його сформованості (рівень розвитку).

Психологічна готовність до навчання в основній школі розглядається як один із можливих психологічних механізмів, який дозволить учню адекватно прийняти ту нову ситуацію діяльності і спілкування, в яку йому належить увійти напередодні кризового періоду. Цілеспрямоване формування у попередній стабільний період розвитку (тобто у молодшому шкільному віці) психологічної готовності до навчання в основній школі сприятиме частковому або повному усуненню виявів підліткової дезадаптації.

Отже, складовими готовності до навчання в середній школі можна вважати сформованість навчальної діяльності й успішне засвоєння навчальної програми початкової школи; сформованість новоутворень молодшого шкільного віку (довільності, рефлексії, понятійного мислення у відповідних вікових формах); наявність особистісних утворень молодшого підлітка у дитини 4-го класу, зокрема якісно нових стосунків із дорослими та однолітками.

У молодшому підлітковому віці вирішення завдань періоду дитинства повинно успішно завершитись. Це буде міцним підґрунтям для входу у кризу підліткового віку. У навчанні в цей час необхідно зосередитись на розвитку навчальної діяльності, умінні вчитися на якісно

іншому рівні (у середній школі), вмінні та бажанні самостійно здобувати нові знання і навички — тобто на формуванні у школяра основних рис навчальної суб'єктності.

Подальшими перспективами розробки цієї теми вважаємо комплексну методику діагностики (вивчення) психологічної готовності до навчання дітей у середній ланці загальноосвітньої школи.

Список літератури

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Под ред. Д. И. Фельдштейна. — М.: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1997.
2. Бондаренко А. Ф. Основы психологии: Учеб. для студ. ф-та славян. языков КНЛУ. — К.: КНЛУ, 2005.
3. Князева Т. Н. Психологическая готовность ребенка к обучению в основной школе: структура, диагностика, формирование. — СПб.: Речь, 2007.
4. Лебедева Н. В. Психологические основы подготовки младших школьников к обучению в основной школе: Учеб. пособ. по спецкурсу. — Псков: ПГПИ, 2004.
5. Практическая психология образования: Учеб. пособ. / Под ред. И. В. Дубровиной. — СПб.: Питер, 2006.
6. Цукерман Г. А. Десяти-двенадцатилетние школьники: «ничейная земля» в возрастной психологии // Вопросы психологии. — 1998. — № 10.

Всеукраїнська газета для психологів, учителів, соціальних педагогів

Психолог

Індекс **23316**

Виходить 4 рази на місяць обсягом 128 сторінок

*Ми звільняємо ваш час
для творчості*

psiholog@1veresnya.com.ua
psiholog.1veresnya@gmail.com

Передплатити можна у будь-якому відділенні зв'язку за «Каталогом видань України»

Слідкуй, коли твоє улюблене видання вийшло з друку

Вибери видання

- Управління освітою
- ≈ Директор школи
- ≈ Завуч
- ≈ Класний керівник

Видання

Вихід номерів

Редакція

Наші заходи

Дивись на сайті www.osvit.ua.com